

4. Koncept kapitálového přístupu k udržitelnému rozvoji

Přínosy spjaté s použitím konceptu kapitálového přístupu k udržitelnému rozvoji nejsou malé. Kapitálový přístup by měl podpořit potřebu koncentrovat pozornost tvůrců strategií a politik na determinanty dlouhodobého rozvoje. Situace je totiž taková, že většina zemí se orientuje primárně na blahobyt současné generace. Kapitálový přístup přitom má svou oporu v rozvojové a ekonomické teorii a disponuje tudíž dobrou argumentační základnou. Kapitálový přístup k udržitelnému rozvoji má potenciál podpořit a prohloubit myšlení o konceptech investování. Podstatu kapitálového přístupu k udržitelnému rozvoji tvoří odhady bohatství zemí. Ty vycházejí ze stavových veličin lidského, sociálního, přírodního a produkčního kapitálu. Za situace, když bohatství v zemích stoupá, je rozvoj zemí pokládán za udržitelný.

Lidský kapitál

Změny ekonomických a sociálních podmínek v posledních dekádách vedly k podstatnému růstu úlohy znalostí a kvalifikace při dosahování ekonomických úspěchů zemí i jednotlivců. Informační a komunikační technologie, globalizace ekonomické aktivity a trend k růstu větší personální odpovědnosti podstatně rozšířily poptávku po vzdělání. Klíčová úloha lidského kapitálu ve stimulaci ekonomického růstu byla uznána většinou ekonomů. V centru pozornosti je několik otázek. Jak lze lidský kapitál definovat a měřit? Jak se lidský kapitál vyvíjí a jak je distribuován? Jaké jsou změny poptávky po lidském kapitálu? Jak ovlivňuje lidský kapitál ekonomický a lidský blahobyt?

Definicí lidského kapitálu existuje více, ale za důležité lze označit ty, které mohou posloužit k výběru indikátorů, monitorování a hodnocení pokroku. Při utváření souboru indikátorů lidského kapitálu zaslouží pozornost především jeho hlavní složky, tj. vzdělání a zdraví. Vypovídací schopnost ukazatelů se zvyšuje v případě, že jsou uspořádány tak, aby mohly být porovnávány výdaje (investice) a jejich efekty, např. výdaje na vzdělání s úrovní dosažených mezd podle stupňů vzdělání. Nepřímých efektů vzdělávacího procesu je však více a patří k nim zpravidla lepší zdraví, nižší kriminalita, vyšší občanská angažovanost, podpora vzdělání pro další generace či větší míra seberealizace.

Měření pomocí kvalifikace je jednou z možností jak aproximativně vyjadřovat kvalitativní rozměr lidského kapitálu. Je však skutečností, že tento způsob nereflektuje rozsah zkušeností z neformálních způsobů získaných kompetencí. K doplňkovým formám šetření kvality lidského kapitálu patří např. Program hodnocení kvality studenta (PISA), či pokusy agregovat data o výdělčích jednotlivců podle jednotlivých úrovní vzdělání.

K výzvam rozvoje statistiky lidského kapitálu patří měření soukromých a veřejných investic do vzdělávání a do celoživotního vzdělávacího procesu. Pozornost si zaslouží též posuzování vlivu investic na lidský kapitál a na návratnost investic pro jednotlivce, ekonomiku a společnost. Stav lidského kapitálu může být měřen buď nepřímo pomocí aproximací, či přímo na základě dosažené kvalifikace. Vzhledem k potřebě relevance indikátorů pro politiku doporučuje se rozvoj přístupů založených na analýze nákladů a přínosů.

Sociální kapitál

V ekonomické literatuře je stále větší pozornost věnována otázkám vymezení sociálního kapitálu a funkcím sociálních sítí. K aktuálním otázkám posuzování úlohy sociálního kapitálu patří: Jaké koncepty sociálního kapitálu jsou k dispozici? Jak se měří sociální kapitál? Jaké jsou zdroje sociálního kapitálu? Jaký je vliv sociálního kapitálu na blahobyt?

Koncept sociálního kapitálu se liší od lidského či fyzického kapitálu několika specifiky:

- nejedná se o exkluzivní vlastnictví jakéhokoliv jednotlivce,
- jde převážně o veřejný statek sdílený skupinově,
- společenské investice nemají v porovnání s lidským kapitálem přímo evidovaný efekt.

OECD ve svých pracích vychází z následující definice sociálního kapitálu: Jde o sítě, sdílené normy, hodnoty a porozumění, které jsou podpůrnou silou kooperací uvnitř a mezi socio-ekonomickými skupinami. Sociální kapitál je částečně veřejným a částečně soukromým zbožím. Sociální kapitál může být vedlejší produkt různých sociálních aktivit, které nemusejí být prvoplánově směřovány k posílení sociálního kapitálu. Tak jako je tomu u lidského kapitálu, sociální kapitál má „pozitivní externality“, které představuje např. přístup k informacím.

Měření sociálního kapitálu na makroúrovni je obtížné a je teprve ve svých počátečních stádiích. K elementům sociálního kapitálu patří: (i) intenzita začlenění osob do komunit; (ii) veřejná angažovanost (volby); (iii) dobrovolné aktivity v komunitě; (iv) neformální činnosti v sociální oblasti. K mapování sociálního kapitálu na makroúrovni mohou posloužit indikátory institucionální, resp. kvality veřejné správy.

Změny v úrovních sociálního kapitálu reflektují dlouhodobě posuny norem, hodnot a vzorců chování sociální interakce. Evidence občanské angažovanosti se v jednotlivých vyspělých zemích liší. Putnam (2000) upozorňuje na pokles sociální a civilní angažovanosti v USA, avšak např. ve V. Británii a Švédsku se zvyšuje, a to jak v absolutních, tak i v relativních dimenzích vůči celkové populaci. Mění se i struktury a formy pohybu sociálního kapitálu. Zatímco ve většině zemí OECD jsou některé formy sociálního propojení na ústupu (rodina, sousedské vztahy, tradiční masové organizace), jiné formy sociálního propojení (občanská angažovanost, účast ve volbách, účast v různých typech organizací) patří k trendům, jež ukazují rozvoj. Na růstové trajektorii se pohybují některé nové formy sociálního pohybu, ke kterým patří ochrana životního prostředí, členství v kulturních a sportovních organizacích, kontakt s médií, přesun zájmu k neformálním formám sociálních vazeb a k více individuálním aktivitám.

Výzkumy přínosů sociálního kapitálu pro ekonomický růst nepřinášejí jednoznačné výsledky. Ze studií zabývajících se vysvětlováním diferencí v ekonomickém růstu posledních dekád vyplynulo, že instituce jako jsou odbory, politické strany a profesní organizace ovlivnily ekonomický výkon jen nevýznamně. U jiných výzkumů se zdůrazňuje (Hall, Jones, 1999), že sociální infrastruktura je důležitým faktorem ekonomického růstu. Vychází se přitom z toho, že země usilují o dosažení vyšší úrovně ekonomického výkonu na pracovníka za pomoci kombinace investic do lidského a fyzického kapitálu s vytvářením sociální infrastruktury vysoké kvality. Kvalita sociální infrastruktury je primárně posuzována pomocí efektivnosti institucí a vládní politiky při vytváření příznivého ekonomického prostředí pro investice jednotlivců a firem.

Přírodní kapitál

Z definičního hlediska představuje přírodní kapitál aktiva, jež při užití mají podobu zboží a služeb. Existují 3 kategorie přírodního kapitálu: (i) přírodní zdroje (neobnovitelné a podmíněně obnovitelné), (ii) půda a ekosystémy. Otázka možnosti substituce přírodního kapitálu jinými formami kapitálu sehrává ústřední roli v kapitálovém přístupu k udržitelnému rozvoji. Historická zkušenost ukazuje, že některé formy přírodního kapitálu jsou substituovatelné, některé jen v malém měřítku a jsou i taková aktiva (např. globální atmosféra nebo ozón), které lidské technologie nejsou schopny reprodukovat. Velice složitou a komplikovanou otázkou je určení kritických hodnot u některých přírodních systémů, což je současně velkou výzvou pro vědeckou komunitu prohloubit stupeň poznání v této oblasti. Měření přírodního kapitálu je možné pomocí fyzických či peněžních jednotek. Zatímco měření formou fyzických jednotek je možné ve všech případech, aplikace měření za pomoci peněžních jednotek je limitované. Je možné jen v těch případech, kdy jsou k dispozici tržní ceny, anebo za pomoci aproximace prostřednictvím nepřímých metod. Užití peněžních jednotek je též limitováno a je vhodné u těch forem přírodního kapitálu, kde existuje možnost jejich substituce. Základní data o přírodním kapitálu je možno získat z různých zdrojů. Důležitý zdroj představuje monitorování stavů přírodního kapitálu prostřednictvím přehledů o minerálních zdrojích a satelitní informace o lesních porostech a užití půdy. Data o znečištění mohou být získávána z přehledů od znečišťujících jednotek. Již větší počet národních statistických úřadů začlenilo environmentální účetnictví do statistiky národních účtů. Manuál a jeho integrace do systému národních účtů byl vyhotoven v OSN v roce 2003.

Bohatství států

Měření úhrnného bohatství zemí navržené Hamiltonem a Hartwickem (2005) vychází z toho, že běžná hodnota bohatství – posuzovaná úhrnem produkčního, lidského a přírodního kapitálu – je rovna současné hodnotě budoucí spotřeby.

V praktickém pojetí je bohatství složeno z produkčního, přírodního a nehmotného kapitálu, který je odvozen z lidského, sociálního a institucionálního kapitálu. Přístup ke kvantifikaci skladby bohatství je takový, že nejdříve se odhadne úhrn bohatství, který vychází ze současné hodnoty spotřeby. Potom se konstruuje odhady produkčního a přírodního kapitálu. Na konec se kalkuluje nehmotný kapitál, a to na základě diference mezi úhrnem bohatství a součtem produkčního a přírodního kapitálu.

Rozvedení metody kalkulace si zaslouží zejména agregace přírodního a nehmotného kapitálu. Přírodní kapitál je úhrnem neobnovitelných zdrojů včetně energetických zdrojů jako je ropa, přírodní plyn, minerální zdroje, lesní porosty a zemědělská půda. Tyto zdroje jsou odhadovány pomocí současné hodnoty rent z přírodních zdrojů. Jestliže údaje o rentách nejsou dostupné, přichází do úvahy využití metody, která se opírá o náklady příležitosti. Chráněná území jsou tak ohodnocena jako část přírodního kapitálu.

Příklady aplikace kapitálového přístupu ve vybraných zemích

Norský model udržitelného rozvoje. Již dlouhodobě je kapitálový přístup k udržitelnému rozvoji aplikován v Norsku. Základem konceptu udržitelného rozvoje je národní bohatství zahrnující celou zdrojovou základnu, a to kapitál finanční, reálný, lidský, přírodní a environmentální. Při propočtech není uvažovaná silná substituovatelnost mezi jednotlivými zdroji kapitálu. Do souboru klíčových (jádrových) indikátorů udržitelného rozvoje je zahrnuto 18 ukazatelů, které pokrývají hlavní oblasti hospodářské, sociální a environmentální politiky. Specifikem norského přístupu pro výběr ukazatelů je, že je zde pamatováno i na

globální snižování chudoby (rozsah obchodu s africkými zeměmi), kulturní dědictví či spotřebu rizikových substancí. Je tak umožněno propojení na 5 hlavních priorit strategie udržitelného rozvoje, kam tyto preferenční oblasti jsou zařazeny. Součástí strategie udržitelného rozvoje je, aby výnosy z neobnovitelných přírodních zdrojů jako je ropa byly deponovány ve speciálním fondu, jehož zdroje budou využity budoucími generacemi. Jako nástroj pro snižování energetické spotřeby jsou využívány daně z emisí CO₂ a současně je používán i systém obchodu s povolenkami.

Koncept rámce aplikovaného ve Švýcarsku. V rámci prezentací národních koncepčních rámců patřil k nejlépe hodnoceným švýcarský systém indikátorů udržitelného rozvoje. K jeho složkám patří: výchozí definice konceptu; vymezení cílů; specifikace toho co se bude měřit a stanovení pravidel týkajících se způsobu měření.

Výchozí vymezení cílů a definic se opírá o princip mezigenerační rovnosti při využívání environmentálních, ekonomických a sociálních zdrojů. Specifickým rysem je stanovení kvalitativních cílů v podobě ekonomické efektivity, environmentální odpovědnosti a sociální solidarity. V dlouhodobé perspektivě nelze upřednostňovat jeden cíl na úkor druhého. V analytickém systému jsou použity úrovně indikace vyjádřené tokovými veličinami. Jsou využity k charakteristice životní úrovně současné generace, a to za pomoci strukturálních kritérií. Potřeby budoucích generací jsou odhadovány za pomoci stavových veličin kapitálových indikátorů u ekonomického, sociálního a environmentálního rozvoje. V analytickém systému je zahrnuto 26 tematických okruhů. Je počítáno s vyčleněním klíčových indikátorů pro účely mezinárodního porovnání.